

مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان
Al-Bayan Center for Planning and Studies

شیوهی عمل سیاست خارجی عراق در حلقه‌ی روابط و تعاملات منطقه‌ای

علی زیاد العلی

مجموعه نشریات مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان

مرکز مطالعات و برنامه ریزی بیان مرکزی مستقل و غیر انتفاعی است که مقر اصلی آن در شهر بغداد است. هدف اساسی این مرکز ارائه دیدگاه‌هایی صادقانه و واقع بینانه پیرامون مسائل ورخدادهای سیاسی خارجی مرتبط به خاورمیانه و به ویژه مسائل مرتبط به عراق می باشد. این مرکز مطالعاتی سعی دارد در عرصه های سیاسی و آکادمیک تحلیلاتی مستقل راهکارهای عملی و روشن ارائه نماید.

اهمیت اقلیمی و بین المللی عراق ورخدادهای پیاپی آن در مقارنه با اکثر تحلیلات سیاسی و دیدگاه‌هایی که سعی در دنبال کردن مسائل سیاسی این منطقه دارد نیازمند جوانب فکری روشن بوده و فاقد توانایی اندیشیدن خارج چهارچوب معمول که تصویر ذهنی منطقه ای و جهانی عراق را طی دهه های اخیر متبلور ساخته می باشد. بدین جهت این مرکز مطالعاتی تلاش می کند دیدگاه‌های نوینی که بی طرفی علمی و شفافیت و خلاقیت را رعایت می کند ارائه دهد. مطالعات مرکز بیان شامل بررسی و تحلیل بحرانهای عراق و خاورمیانه می باشد و در نظر دارد راهکارها و دیدگاه‌های مناسب و کارآمدی را در کوتاه مدت و بلند مدت در اختیار تصمیم گیرندگان سیاسی قرار دهد.

شیوه‌ی عمل سیاست خارجی عراق در حلقه‌ی روابط و تعاملات منطقه‌ای

نوشته‌ی علی‌زیاد‌العلی *

سمت‌وسوی سیاست خارجی عراق در راستای سیاستی متوازن‌تر قرار گرفته است که از جهت‌گیری‌های تازه‌ی دولت عراق در محیط استراتژیک منطقه‌ای ناشی می‌شود و طبق نظریه‌ی تأثیر بازخورد منفی، دچار کاستی‌هایی است که بر امنیت و ثبات عراق تأثیر می‌گذارد.

مواضع بی‌طرفانه‌ای که سیاست خارجی عراق در پیش گرفته است، برداشت مثبتی از بقای عراق در خارج از حلقه بحران‌ها و درگیری‌های منطقه‌ای پی‌درپی ایجاد می‌کند. از سوی دیگر، برای عراق آسان نیست که خارج از چارچوب تعاملات سیاست‌های منطقه‌ای باقی بماند، به ویژه آن‌که اکنون از طریق جلب اعتماد قدرت‌های تأثیرگذار در محیط منطقه‌ای، به دنبال ایفای نقش خود است. افزون بر این، در راستای دنباله‌روی از ارتباط راهبردی و همه‌جانبه با قدرت‌های تأثیرگذار گام برمی‌دارد که به نوبه‌ی خود راه را برای شکل‌گیری نقشی موثر در ارتباط با بحران‌های منطقه‌ای و مطابق با منافع داخلی و آرمان‌های منطقه‌ای خویش، هموار کرده است. درک وضعیت منطقه‌ای عراق در پرتو ساختار جدید سیاست‌های خارجی آن صورت می‌پذیرد و می‌توان ویژگی‌های آن را از طریق بررسی جبهه‌گیری‌های خارجی عراق در قبال بحران‌های منطقه‌ای استنباط کرد.

مواضع خارجی عراق در اتخاذ سیاست بی‌طرفانه و ارتباط راهبردی با همه‌ی طرف‌ها نمایان می‌شود، که این مواضع راه را برای ایفای یک نقش منطقه‌ای پیشگام از سوی عراق هموار خواهد ساخت که آن را در دوره‌ی پیش رو، برای ایجاد یک تعادل منطقه‌ای جدید در پیش خواهد گرفت. عراق این شیوه را به‌عنوان عامل توازن در قبال مثلث قدرت‌های منطقه‌ای که شامل (ایران-ترکیه-عربستان سعودی) می‌شود، اتخاذ خواهد کرد.

* پژوهشگر و کارشناس امور بین‌المللی و استراتژیک.

بنابراین، می‌توان مهم‌ترین خطوط و مبانی نظری سیاست خارجی عراق در حلقه منطقه‌ای را به شرح زیر خلاصه کرد:

۱- استقلال عملکرد سیاست خارجی

ماهیت سیاست خارجی عراق در دوره‌ی پس از (۲۰۰۳) در اصل خودمختاری و هم‌سویی آن با منافع ملی محض، نمود می‌یابد. عراق سیاست خارجی مستقلی را در پیش گرفته است که به دور از فشارهای خارجی بی‌است که دلایل آن در فشارهای محیط منطقه‌ای محوریت دارد و جلوه‌ای ناپایدار، در نتیجه بالا گرفتن موج درگیری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی در میان بازیگران منطقه‌ای بر آن غالب است. از این رو تصمیم‌گیری در سیاست خارجی عراق از نقطه نظر صداقت و میانه‌روی در این سیاست انجام می‌گیرد. سیاست خارجی عراق با منطق ثبات، آرامش، عقلانیت، عینیت و توازن خارجی عمل می‌کند به گونه‌ای که رویدادهای شتابزده منطقه بر ثبات جهت‌گیری و پویایی اثربخش آن تأثیری ندارد و این موضوع، مقبولیتی منطقه‌ای برای عراق به ارمغان آورده که این کشور را به درجه بالایی از تحرک و تعامل آزاد و شفاف با کشورهای جهان سوق داده است. تعهد به اصل احترام به حاکمیت کشورها، بر اساس یک سیاست واقع‌گرایانه، تعادلی میان نیازهای مختلف عراق برای پیشبرد سیاست خارجی جهت تحقق اهداف مورد نظر ایجاد کرد. همچنین تلاش برای محقق ساختن اهداف خارجی خود از طریق ابزارهای معقول و منطقی و گفتمان دیپلماتیک وزین، تاجایی که این اصل سیاسی تصویری مثبت از دیپلماسی در عرصه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به عراق می‌دهد.

۲- دوری جستن از ائتلاف‌های متخاصم منطقه‌ای

سیاست خارجی عراق بر ضرورت دوری جستن از سیاست ائتلاف‌های (عدوانی) در حلقه منطقه‌ای تأکید می‌کند.

عراق امروزه آرزو دارد؛ بی‌آنکه به منافع کشورهای منطقه آسیب برساند به ایفای نقشی پیشرو پردازد و بر نفی سیاست جبهه‌گیری‌ها به عنوان یک اصل بنیادین در تعاملات خارجی آن، و به‌ویژه در خاورمیانه تأکید می‌کند که در حال حاضر دچار درگیری و مناقشه بین‌محورهای

۱. یاسر عبدالحسین، اتخاذ یک استراتژی برای سیاست خارجی عراق "چشم انداز، پیشگامی و آینده" مجله پژوهش‌های استراتژیک، مرکز مطالعات و پژوهش‌های استراتژیک بلادی، شماره ۹، بغداد، ۲۰۱۵، ص: ۱۱۳-۱۰۹.

مختلف منطقه‌ای است و این امر، بازتابی منفی بر منافع داخلی و خارجی عراق دارد.^۲

سیاست خارجی عراق در این مرحله می‌کوشد تا از مرحله‌ی واکنش‌های دیپلماتیک، که ویژگی بارز مرحله‌ی قبلی بود به مرحله‌ی عملی ساختن کارهای برنامه‌ریزی شده انتقال یابد تا از این طریق راه را برای ایفای نقش گسترده‌تری جهت ترسیم معادلات منطقه‌ای در منطقه هموار کند و در جهت تحکیم سیاست خارجی به واسطه‌ی اصل استقلال و خارج شدن از دایره وابستگی منطقه‌ای که نقش مهمی در محدود ساختن دیدگاه‌های خارجی عراق داشت، گام بردارد. امید است که این پیشرفت در رویکرد سیاست خارجی به نقش مثبت وسیع‌تری برای عراق در حلقه‌ی تعاملات منطقه‌ای این کشور منجر شود.

۳- اجتناب از درگیری‌ها و جنگ‌های منطقه‌ای

عراق از سیاست‌های اشتباه جنگ‌ها دچار مشکل شده و این گونه سیاست‌ها جز مصیبت و مشقت چیزی برایش به همراه نداشته است. از این رو سیاست خارجی عراق برای حل و فصل بحران‌های منطقه‌ای بر منطق صلح و گفتگوهای سازنده دیپلماتیک تاکید دارد. سیاست خارجی عراق امروزه به دنبال مجموعه‌ای از روابط متقابل است که تعاملات منطقه‌ای را روشن می‌سازد. این کشور به نفع سیاست‌های دیپلماتیک از پرداختن به مسائل افراط‌گرایانه و تعامل با آن اجتناب می‌کند، و در راستای میانه‌روی و ترجیح گفت‌وگو به شیوه‌ی در پیش گرفتن رفتارهای دوستانه گام برمی‌دارد.

اگرچه منطقه‌ی خاورمیانه امروزه از اوج‌گیری و تداوم درگیری‌ها و رقابت‌های منطقه‌ای رنج می‌برد^۳، عراق می‌کوشد خود را از ایفای نقش دروازه‌ای برای منازعه‌ها و خطرهایی که منطقه و کشورهای همسایه را تهدید می‌کنند، دور نگه دارد.

جهت‌گیری سیاست خارجی عراق در تعامل با همسایگان و کشورهای منطقه به سمت رفتار صلح‌آمیز و صادقانه با محیط اطراف خود پیش می‌رود و هرگز نمی‌پذیرد که عراق به عنوان پایگاه

۲. مالک دحام متعب، خوانش سیاسی در روابط خارجی عراق با کشورهای همسایه، مجله‌ی سیاست بین المللی، دانشگاه المستنصریه، شماره‌ی ۲۳، بغداد، ۲۰۱۳، ص: ۹۳.

۳. فکرت نامق عبدالفتاح و دیگران، عوامل تعیین‌کننده‌ی مواضع آمریکا در قبال بحران امنیتی در عراق پس از وقایع موصل، مجله‌ی مسائل سیاسی، دانشکده‌ی علوم سیاسی، دانشگاه النهرین، شماره‌ی ۳۷، بغداد، ص: ۱۵.

و عرصه‌ای برای تهدید هر کدام از کشورهای منطقه به شمار رود و موجودیت و حضور هر گونه سازمان یا نهادی که تهدیدی مستقیم یا غیرمستقیم برای کشورهای منطقه را تشکیل دهد، نفی می‌کند.

۴- مبارزه با هر گونه رویکرد یا نهادی که نژادپرستی، تروریسم یا تکفیر را در پیش بگیرد.

عراق در میان کشورهایی قرار دارد که بیشترین صدمه را از تروریسم و پیامدهای آن در جهان متحمل شده است. سیاست خارجی عراق مبارزه علیه تروریسم و افراط‌گرایی در هر نقطه را بر عهده گرفته است. تا جایی که عراق در ائتلاف بین‌المللی ضد داعش شرکت کرده و در همین راستا در عملیات نظامی برون‌مرزی، و به‌ویژه در عملیات هوایی در سوریه علیه داعش، مشارکت داشته است. بنابراین، سیاست خارجی بر ضرورت مبارزه با تروریسم در چارچوب حقوق بین‌الملل و بر اساس قطعنامه‌های سازمان ملل متحد تأکید دارد.

عراق با سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) نیز در همین زمینه همکاری می‌کند، به‌طوری که بر ممنوعیت استفاده از خاک خود به‌عنوان پایگاه اصلی یا گذرگاه، و یا عرصه‌ای برای فعالیت‌های تروریستی یا عدوانی تأکید دارد.

سیاست خارجی عراق تأکید می‌کند که عراق پلت‌فرمی برای صلح و گفت‌وگو است؛ و بر اساس نظریه‌ی همسایه‌امن، هیچ تهدیدی علیه امنیت و منافع هیچ‌یک از کشورها به‌وجود نمی‌آورد. عراق در سیاست خود از دخالت در امور داخلی کشورها دوری می‌کند. سیاست خارجی آن بر اصل احترام به حاکمیت کشورها در روابط و تعاملات خارجی تأکید دارد، که این امر یک اصل اساسی است و منطق سیاست خارجی عراق در حلقه منطقه‌ای و بین‌المللی با استناد به آن شکل می‌گیرد.

۴. علی فارس حمید، تغییرات دکترین دیپلماتیک و سیاست خارجی در دولت العبادی، «بررسی چالش‌های امنیتی ملی و سناریوهای عملکرد دیپلماتیک»، مجله‌ی پژوهش‌های استراتژیک، مرکز مطالعات و پژوهش‌های استراتژیک بلادی، شماره‌ی ۹، بغداد، ۲۰۱۵، ص: ۱۱۳-۱۰۹.

۵- گشایش راهبردی در چارچوب تعاملات صلح‌آمیز

منطق سیاست خارجی عراق بر اساس اصل گشایش راهبردی به روی تمام قدرت‌های منطقه‌ای، تدوین می‌شود. عراق، امروزه برای پیشبرد روابط مثبت خود، برای تا کردن برگه‌های گذشته، کنار گذاشتن اختلافات و آغاز همکاری‌های امنیتی و سیاسی، تمایلی جدی دارد. همچنین عراق مایل است تا درهای خود را به روی همه‌ی کشورهای عربی و منطقه‌ای بگشاید و اختلافات موجود را کنار بگذارد، بر همین اساس اخیراً با تمام کشورهای منطقه رابطه‌ی نزدیک برقرار کرده، و آخرین بار روابط خود با عربستان سعودی و نیز کشورهای حاشیه خلیج را به‌طور کلی بهبود بخشیده است.

با مشاهده سیر حرکت سیاست خارجی عراق در منطقه^۵، درمی‌یابیم که این کشور در جهت ایفای نقش منطقه‌ای جدید گام برداشته است و قصد دارد از طریق آن تعادلی به ماهیت تعاملات منطقه‌ای جاری بدهد چرا که این تعاملات دچار نوعی اختلاف در توازن قدرت است که نتیجه‌ی پس‌رفت جایگاه منطقه‌ای آن در دوره گذشته بوده است. بنابراین احیای نقش عراق به‌عنوان یک قطب منطقه‌ای، باعث برقراری صلح و امنیت منطقه‌ای خواهد شد.

۶- جهت‌گیری به سمت توازن منطقه‌ای استراتژیک از طریق روش‌های صلح‌آمیز

عراق توانایی آن را دارد که نقش یک عامل توازن‌بخش را در حلقه‌ی ائتلاف‌های متخاصم بر عهده بگیرد به‌طوری که در تلاش است تا به روش اتخاذ سیاست حفظ فاصله‌ی یک‌سان با همه‌ی قدرت‌های منطقه، نقش یک عامل توازن‌بخش را ایفا کند. پس از وقوع بحران‌های منطقه‌ای و بروز اختلاف‌های ناشی از آن، طرف‌های درگیر را بر آن داشت که عراق را به نفع خود جذب کنند، زیرا بر این باور بودند که مواضع عراق می‌تواند توازن قوا را در منطقه تغییر دهد، از این رو، کوشیدند تا آن را به‌عنوان یک شریک استراتژیک در منطقه به سمت خود جذب کنند؛ چراکه اخلال در توازن استراتژیک قوا در منطقه، تغییرات عمده‌ای در ساختار ائتلاف‌های بین‌المللی و منطقه‌ای و طرف‌های آنها ایجاد کرده است^۶. البته، ظهور عراق به‌عنوان یک قدرت روبه‌رشد در منطقه ممکن است آغازگر تغییری در شکل نقشه ائتلاف‌های منطقه‌ای در منطقه، و با توجه به

۵. خضر عباس عطوان، چشم‌اندازی آینده‌نگر پیرامون روابط عراق و کشورهای عربی، چاپ ۱، مرکز مطالعات وحدت عربی، بیروت، ۲۰۰۴، ص ۳۱۵.

۶. مالك دحام متعب، منبع سابق، ص ۱۰۱.

ماهیت نقش پیشگامی آن باشد. این نقش بر مبنای فاصله گرفتن از هر گونه محور منطقه‌ای و ایفای نقش یک عامل توازن‌بخش در میان قدرت‌های منطقه‌ای متخاصم است.

اگر عراق این سیر حرکت سیاست‌گشایش راهبردی را در تعامل با تمام طرف‌ها ادامه دهد، می‌تواند نقش یک مهندس استراتژیک را برای شکل دادن به این ائتلاف‌ها و چارچوب‌های آنها، ایفا کند. زیرا تمام ائتلاف‌ها در منطقه بر اساس دو هدف استراتژیک تشکیل می‌شوند: نخست، نگرانی متقابل امنیتی در میان متحدان، و دوم، منافع مشترک در همه اشکال آن است.

۷- مهار سیاست قدرت‌های بین‌المللی متخاصم در منطقه

بازگرداندن توازن استراتژیک به منطقه‌ی خاورمیانه، اقدامی مثبت است که به‌طور عمده بر منافع همه‌ی قدرت‌های بانفوذ منعکس می‌شود، اما تنها عراق می‌تواند معضل این توازن را رفع کند. آن‌ها بنا به دلایل متعددی که مهم‌ترین آنها وضعیت ژئواستراتژیک آن است که به عنوان عنصر قدرت و تأثیرگذار به صورت یک مزیت از آن بهره‌مند شده است؛ و همچنین دلالت‌های سیاست منطقه‌ای که به آن وجهی قدرتی خوش‌شانس جهت ایفای این نقش را می‌دهد. سیاست خارجی عراق استراتژی‌گشایش دوجانبه را در پیش گرفته، تاجایی که سیاستی با هدف نزدیک کردن دیدگاه‌های بین‌المللی متضاد روسیه و آمریکا را دنبال می‌کند. عراق در عین حال روابط استراتژیک خود را با هر دو کشور حفظ کرده و می‌کوشد گام‌هایی در جهت کاستن تنش‌های سیاسی موجود میان این دو کشور بردارد؛^۷ زیرا این کشور امروزه به‌مثابه درگاه اتصال این قدرت‌ها با قضیه‌های متعدد است که مهم‌ترین آنها بحران سوریه است.

در پایان می‌توان گفت: سیاست خارجی عراق در رویکردهای خارجی خود بر مبنای مجموعه‌ای از موجبات قانونی و حقوقی عمل می‌کند که به نوبه‌ی خود، قوانین مربوط به تعاملات و مکانیسم‌های سیاست خارجی در حلقه‌ی منطقه را وضع و تنظیم می‌کند. از این رو عراق در مواضع سیاست خارجی خود در هنگام برخورد با متغیرهای بحران‌های منطقه‌ای متناوب از طریق اصل مواضع مستقل و با دوری جستن از قرار گرفتن در سنگر هر گونه محور و یا جبهه‌ی منطقه‌ای عمل می‌کند. این امر به عراق فرصت دست‌یابی به سطح بالایی از نقش پیشگامی منطقه‌ای می‌دهد؛ زیرا امروزه سیاست خارجی عراق بر آن است تا جایی که ممکن

۷. احمد نوری النعیمی، فرایند تصمیم‌گیری در سیاست خارجی آمریکا به عنوان نمونه، چاپ ۱، انتشارات زهران، عمان،

است به ایفای نقش یک عامل توازن‌بخش در جریان بازی ائتلاف‌های منطقه خاورمیانه پردازد. بنابراین سیاست خارجی عراق با استناد به این اصل در جهت اتخاذ سیاستی با سطح بالایی از میانه‌روی گام برمی‌دارد تا بدینوسیله به مدیریت محورها و ائتلاف‌ها و نیز ایفای نقش منطقه‌ای مؤثر در حلقه‌ی تعاملات منطقه‌ای پردازد. همچنین در جهت تدوین یک ساختار مهندسی شده برای منافع خارجی عراق اقدام کند که می‌تواند به‌نحوی بر جایگاه منطقه‌ای آن در آینده بازتاب یابد.